

Prekladová realizácia frazeologických jednotiek v biblických translátoch 2. – lexikálne posuny

Adriana Matoláková, Filozofická fakulta PU, adriana.matolakova@gmail.com

Kľúčové slová: Biblia, biblický preklad, ekvivalencia, lexéma, lexikálne posuny

Keywords: Bible, Bible translation, equivalence, lexeme, lexical shifts

V celosvetovom kontexte predstavuje Biblia východiskovú literárnu, lingvistickú a kulturologickú bázu a univerzálny kultúrny koncept s existenciálnym významom pre konkrétneho percipienta aj celú lingvokultúrnu entitu. Biblické obrazy sa vďaka nepretržitej percepcii natrvalo etablovali v lexikálnom fonde všetkých moderných jazykov a biblické alúzie kontinuálne prenikajú celým kultúrnym priestorom.

Špecifický štatút biblického textu nemožno chápať oddelene od jeho nadzmyslovej, gnómickej podstaty. Z teologického hľadiska je svätopisec sekundárnym autorom biblických spisov, ktorých priamym pôvodcom je Boh. Absencia gramatického času pôvodných biblických textov umožňuje neustálu lingvistickú aktualizáciu vo všetkých národných spoločnostiach, čo možno interpretovať ako „kontinuálny proces ľudskej spoluúčasti na literárnej podobe Biblie, a zároveň ako skutočnosť, že ani Božie autorstvo v nej nie je iba akýmsi jednorazovým aktom, ale že v recepcii jeho konkrétnych jazykových podôb je ustavične prítomné“ (Chovan-Rehák, 1997). Každý jazyk tak má v každom čase možnosť „adekvátnej participácie na vyjadrení plného plánu Božích právd, ktoré sú síce obsahom konštantné, ale formou svojho podania variabilné“ (ibid.).

Pri biblických prekladoch sa translátor navyše chápe primárne ako mediátor téz, ktorých platnosť nebola filozoficky limitovaná na konkrétnu priestorovo a temporálne vymedzenú percipientskú entitu (hoci reálne vznikli v konkrétnom časopriestore), ale požiadavka ich nadčasovosti ako dominantný faktor by mala byť reflektovaná v prekladoch všetkých historických období a všetkých svetových etník bez výrazných sémantických posunov. Dodržiavanie týchto striktných princípov pri translácii biblických textov viedlo v minulosti k vzniku mnohých konzekutívnych prekladov s príznakovým archaizovaným jazykom a netransparentnou syntaxou, ktoré uprednostňovali výrazový paralelizmus a jednoznačne subordinovali obsah forme.

Hoci dodnes vzniklo nespočetné množstvo biblických prekladov, otázka prekladovej adekvátnosti a miery transferovateľnosti biblického významu do konkrétnych jazykových realizácií zostáva permanentne aktuálna.

Americký lingvista Eugene Nida, člen Americkej biblickej spoločnosti zaoberajúci sa prekladmi Biblie, vymedzuje v teoretickej rovine tri základné konfrontačné stanoviská, a to inšpiráciu verzus filológiu, tradíciu verzus súčasné authority a teológiu verzus gramatiku. Vo všeobecnosti platí (aj keď nie absolútne), že zástancovia tradičných ortodoxných inšpiračných stanovísk sa primárne koncentrujú na predpokladanú recepciu autografov a v presných, doslovných prekladoch zachovávajú prvotnú božskú inšpiráciu posvätných textov, kým prekladatelia zastávajúci novoortodoxný názor majú tendenciu k voľným prekladom, pri ktorých sémanticky prázdne frázy ustupujú neexpresívnemu, ale zrozumiteľnému jazyku (porov. Nida, 1970, s. 76 – 81).

Biblický preklad ako špecifický druh umeleckého prekladu podliehal v priebehu dejín ideologickým konceptom a spoločenským konvenciám viac ako ktorýkoľvek iný text. Otázka adekvátnosti a pravosti jednotlivých prepisov (neskôr aj prekladov) zostávala počas celého dejinného vývinu predmetom polemík.

V období medzikonfesijných ideologických sporov bola dominantným atribútom kvality prekladu **autenticita** textov, či už pôvodných hebrejských verzií, z ktorých vychádzali reformačné protestantské edície Biblie, alebo latinskej Vulgáty, ktorá sa kanonizovala ako exegeticky smerodajný východiskový text katolíckych prekladov. Kým reformátori uprednostňovali percepciu Biblie v jej pôvodnom historickom, gramatickom a jazykovom kontexte, ktorý mal byť podľa ich názoru svojou transcendentne determinovanou zrozumiteľnosťou prístupný aj laikovi, Katolícka cirkev proponovala tézu o neexplicitnom význame Písma, ktorý môže byť legitímne dešifrovaný výlučne cez inštitucionalizovaný status Magistéria ako bezvýhradnej autority.

Nadštandardný dôraz na božskú inšpiráciu biblických textov viedol k tzv. **biblickému doketizmu** ako prístupu ovplyvnenému mechanickou diktačnou teóriou inšpirácie, ktorý kompletne bagatelizoval ľudský element v procese tvorby a prekladu Biblie; kým v prípade opačnej tendencie (t. j. minimálnom dôraze na transcendentnú inšpiráciu) bola štandardom teologicky neakceptovateľná „exegéza bez princípov a aplikácií“.¹

Biblické preklady neustále oscilovali medzi tradicionalizmom (protestantizmus, východná ortodoxia, rímsky katolicizmus) a súdobými teoretickými poznatkami o procese translácie, pričom úsilie o voľnosť sa v každej epoche spájalo s revolučným prístupom k percepcii textu. Ten sa napr. v renesancii viazal na expanziu biblického textu mimo inštitucionalizovanej Cirkvi a akcentoval národno-ľudový charakter prekladu, kým napr. v súčasnosti sa realizuje v súlade s dominujúcim radikálnym racionalizmom, nocialitou a generalizovanou pragmatickosťou.

Permanentné opozície medzi fundamentalizmom a liberalizmom vyústili do súčasnej subjektívizačnej postmodernej hermeneutiky, v ktorej význam biblického textu podlieha takmer výlučne subjektívnej interpretácii recipienta („biblický text znamená to, čo chceme, aby znamenal“²). Aj v biblistike teda dochádza (napriek silnejúcim kontroverzným názorom zástancov konzervatívnych prístupov k interpretácii biblických textov) v rámci epistemológie postmodernej k presunu od *intentio auctoris* cez *intentio operis* k *intentio lectoris*, t. j. význam textu vzniká a aktualizuje sa až v procese percepcie, čím sa recipient stáva subjektom presahujúcim status autora, prekladateľa i textu.

Novodobá možnosť voľnejšieho, invenčnejšieho prístupu k biblickým prekladom je, okrem iného, výsledkom ich multiplikovanej realizácie, ako aj skutočnosti, že väčšina novodobých prekladov je aktom sekundárnej metatextovej translácie (z latinčiny alebo gréčtiny, v nekanonizovaných vydaniach aj preklady z iných moderných jazykov, prevažne z angličtiny a nemčiny). Významové komponenty prototextu (v našom prípade hebrejských rukopisov) sú realizované v metatexte prostredníctvom sémantických posunov (porov. Popovič, 1983, s. 127), takže napriek proklamovanej afirmatívности je absolútna zhoda s originálom vylúčená. Biblický preklad sa potom realizuje ako funkčne korešpondujúca reprodukcia tých textových elementov, ktoré tvoria pevné a nemeniteľné jadro textu, v Popovičovej teórii tzv. invariant.

Kým v minulosti sa každý zásah do Cirkvou kanonizovaného textu a pokus o idiomatickosť výrazu pokladali za herézu, v súčasnosti sa aj v biblistike identifikuje posun ako prirodzený sprievodný jav transferu pôvodnej informácie do odlišného znakového systému.

V našej práci sa zameriavame na konfrontačnú analýzu prekladových ekvivalentov tzv. citátových frazém s vetnou a súvetnou stavbou a frazém so stavbou slovesnej syntagmy v novodobých biblických edíciách. Terminologicky vychádzame z elementárnych translátologických teórií analyzujúcich koncepciu translačného procesu, temporálnu a medzipriestorovú dimenziu medzi východiskovým a cieľovým textom, translátorské strategické kompetencie, intertextualitu a funkčnú ekvivalenciu.

Analýzu sme postavili na konfrontácii dvoch slovenských konfesijných verzií Biblie – katolíckej vydanéj Spolkom sv. Vojtecha v r. 1996 podľa vydaní Starého zákona z r. 1955 a Nového zákona z r. 1986 (excerpované príklady označujeme skratkou SK) a evanjelickej z r. 1999 (SE), ďalej českej ekumenickej verzie autorizovanej zástupcami piatich registrovaných cirkví (Č) a anglickej revidovanej Biblie ako autorizovanej verzie pôvodnej Biblie kráľa Jakuba (*King James Version*) z r. 1611 (A).

Ako konštitutívny posun podmienený variabilitou jazykových systémov hodnotíme aj modifikácie na úrovni lexémy (**lexikálne posuny**). Na viacerých miestach zaznamenávame formálnu disparátnosť jednotlivých lexém v rámci jedného synonymického radu, takže ich výber je výsledkom výlučne subjektívnych preferencií translátora a gramaticko-lexikálnych dispozícií cieľového jazyka, pričom lexémy prirodzene podliehajú morfológicko-syntaktickým zákonitostiam jazyka, resp. nadobúdajú rozdielnu štylistickú hodnotu:

SK	SE	Č	A
„Všetko má svoj čas.“ (Kaz 3, 1)	„Všetko má svoj čas.“	„Všetchno má určenou chvíli.“	„For everything there is a season.“
„Duch je síce ochotný, ale telo slabé.“ (Mk 14, 38)	„Duch je síce hotový, ale telo slabé.“	„Váš duch je odhodlán, ale tělo slabé.“	„The spirit indeed is willing, but the flesh is weak.“
„Zatiahni na hlbínu.“ (Lk 5, 4)	„Odraz na hlbínu.“	„Zajed' na hlubínu.“	„Put out into the deep.“
„Všetci, čo sa chytajú meča, mečom zahynú.“ (Mt 26, 52)	„Všetci, ktorí berú meč, mečom zahynú.“	„Všichni, kdo se chápou meče, mečem zajdou.“	All who take the sword will perish by the sword.“
„Chráňte sa falošných prorokov...“ (Mt 7, 15)	„Varujte sa falošných prorokov...“	„Střezte se lživých proroků...“	„Beware of false prophets...“

Keďže jazykové jednotky sa v texte exponujú nielen svojou sémantikou, ale aj štylotvornou podobou, medzijazyková lexikálna konfrontácia je recipročne zviazaná s konfrontáciou na platforme štýlu. Hoci niektoré expresívne lexikálne prostriedky determinujú štýlový charakter výpovede (napr. v českej verzii hovorový výraz *zajed'* alebo vyššie spomínané pejoratívum *žrát*), najfrekvencovanejšiu štylistickú modifikáciu predstavujú posuny na osi novosť – archaickosť, pričom k archaickosti vyjadrovania častejšie inklinuje anglická, česká a slovenská evanjelická verzia naproti modernejšiemu katolíckemu prekladu. Ako príklad uvádzame biblickú frazému „*Nik predsa neprišáva na starý odev záplatu z novej látky...*“ (Mt 9, 16), ktorá obsahuje v analogických prekladoch viacero archaizmov: „*Nikto nepláta staré rúcho záplatou z nového súkna.*“ (SE); „*Nikdo nezalátá starý šat záplatou z neseprané látky.*“ (Č)³; „*No one puts a piece of unshrunk cloth on an old garment.*“ (A)

Podobne tak štylistickým kvalifikátorom *archaický* označuje KSSJ (1987, s. 65) verbálny tvar *činiť*, ktorý nachádzame v evanjelickom preklade polypropozičnej frazémy „*Ako chcete, aby ľudia činili vám, tak aj vy činite im.*“ (Lk 6, 31), ktorý má v katolíckej verzii komunikatívnejšiu podobu *robili/robte*.

Nazdávame sa, že synonymum *jednať*, ktoré sa uplatnilo v českom preklade, nedostatočne kóduje jadro výpovede, nakoľko svojou sémantikou neimplikuje priamo činnosť (potrebu konkrétnych skutkov) ako slovenské verbum *robiť*, resp. anglické *do*, ale hovorí iba o per definitionem pasívnej forme správania, ako to naznačuje aj jeho synonymický rad (*jednat* = *počínať si, nakládat, dohadovať se, zacházet, chovat se*⁴).

Vyššou mierou komunikatívosti disponuje aj voľný katolícky preklad biblického výroku tvoriaceho základ funkčnej frazémy *Nikto nie je doma prorok* „Proroka si všade uctia, len nie v jeho vlasti a v jeho dome“ (Mt 13, 57) naproti ostatným prekladom, ktorých percepciu sťažuje archaizovaná lexika aj príznaková syntax: „Nikde nie je prorok bezo cti, iba ak vo svojej otčine a vo svojom dome“ (SE); „Prorok není beze cti, leda ve své vlasti a ve svém domě“ (Č); „A prophet is not without honour except in his own country and in his own house“ (A).

Slovenské verzie sú navyše výrazovo zosilňované opozitnou adverbiálnou absolutizáciou (všade – nikde), ktorá českému aj anglickému prekladu chýba.

Lexéma *prorok* ako komponent viacerých frazeologických jednotiek (*nikto nie je doma prorokom*; *falošný prorok*; *byť dobrým/zlým prorokom*; *do roka proroka* a pod.) pritom nadobúda v súčasnej štandardnej lexike sekulárny význam „človek predpovedajúci budúcnosť bez vedeckého základu; veštec“ (podľa KSSJ, s. 359), kým v biblickej hebrejčine bola označením habituálneho a funkčného statusu osoby (z pôv. *nábí*), ktorej základnou charakteristikou bolo sprostredkovávanie Božieho slova ľudským adresátom a zároveň prednášanie prosieb Bohu. Aj to je dôkazom toho, že sekularizácia biblických termínov je stále frekventovaným a legitímnym prostriedkom obohacovania lexikálnej zásoby.

Pomerne vysoký frekvenčný kvocient dosahuje v biblickom texte lexéma *amen* ako pôvodné hebrejské adjektívum označujúce zdôraznený súhlas, ktoré zaujímalo v hebrejskej Biblii pozíciu na začiatku alebo na konci výpovede.

Iniciálna pozícia výrazu *amen* sa v konfrontovaných prekladoch zachovala iba v českej edícii,⁵ kde uvádza Ježišove epistemologické axiómy, kým v slovenčine a angličtine bola substituovaná výrazom *veru/truly* s občasnou redundanciou akcentujúcou dôležité obsahové segmenty („*Veru, veru, hovorím vám...*“ – v textoch Jánovho evanjelia). Túto substitúciu považujeme za percepčne prijateľnejšiu ako ponechanie pôvodného hebrejského termínu, pretože pozícia na začiatku výpovede má širší význam ako štandardný uzualizovaný preklad „*nech je tak; nech sa stane*“. Takúto želáciu modalitu nadobúda výraz *amen* primárne v pozícii na konci výpovede, kým jeho iniciálna pozícia priamo korešponduje s anglickým adverbiom *truly* (= *skutočne; verne; pravdivo; naozaj; správne*), resp. slovenskou demarkatívnou partikulou *veru* a je vyjadrením istotnej, persuzívnej, modality. Výraz *amen* etymologicky vychádza z hebrejského slovného koreňa *aman*,⁶ t. j. pravda, istota, pevnosť.

Český preklad ponecháva lexému *amen* ako exotizačný prvok, ktorý však môže evokovať neadekvátne konotácie, pretože nedostatočne zachytáva sémantický príznak bezvýhradnej, istotnej pravdivosti výpovede, keďže v bežnej reči sa *amen* mylne chápe ako označenie konca, záveru⁷ (odtiaľ aj frazémy *už je s niekým amen; prísť až na amen; amen tma* a pod.).

Krehkosť a pomínutelnosť ľudského bytia reflektuje frekventovaná frazéma „... *lebo prach si a na prach sa obrátiš*“ (Gn 3, 19), v ktorej zaznamenávame jemnú sémantickú diferenciaciu vyjadrenú rozdielnymi verbálnymi komponentmi (SK: *obrátiš*; SE: *vrátiš*; Č: *navrátiš*; A: *return*). Kým evanjelický, český a anglický komponent obsahuje príznakovú sému „*návrat*“, v slovenskom katolíckom ekvivalente je dominantný sémantický príznak „*zmena*“. Pôvodný význam prachu ako znaku je napriek jeho nadštandardnej frekvencii vo väčšine náboženstiev netransparentný; Septuaginta na viacerých miestach stotožňuje výraz *prach* s výrazom *popol* ako symbol pomínutelnosti a zároveň hriechu človeka.

Podľa starozákonných výkladov pôvodný hebrejský výraz *ʾāfār min ḥā-ʿdāmā* („*prach zo zeme*“) nenedotuje materiál („*z prachu zeme*“), čo je štandardná predstava, podľa ktorej bol človek vymodelovaný z hlíny, ale akosť, t. j. skutočnosť, že človek nebol vytvorený „*z prachu*“, ale „*ako prach*“. Biblická exegéza na tomto mieste nepoužíva hebrejský termín *chomer*, ktorý označoval materiál, z ktorého možno modelovať, ale termín označujúci substanciu, ktorá sa na modelovanie použiť nedá. Tento aspekt explicitne reflektuje slovenský

ekvivalent *obrátíš* (t. j. *zmeníš sa na prach, pretože si mu podobný*), kým ostatné analyzované ekvivalenty: *vrátiš, navrátiš, return* (t. j. *vrátiš sa do prachu zeme, z ktorého si bol vytvorený*) synonymizujú ľudskú podstatu s prírodou, zemou alebo hlinou⁸ (porov. *Výklady ke Starému zákonu*, 1991, s. 30).

Jednotlivé lexémy vstupujúce do rozličných paradigmatických vzťahov sú „bezprostredným priezorom do hĺbkových obsahových rozmerov, ale logicko-významové vzťahy medzi obsahovo-tematickými segmentmi textu sa zabezpečujú na vyššej kompozičnej úrovni“ (Findra, 2009, s. 33). Kým lexéma nesie sémantickú náplň textu, na báze vety sa logicky formulujú a vymedzujú čiastkové obsahové segmenty, kompozícia skĺbuje text ako ucelený komunikát a zabezpečuje jeho funkčnú horizontálnu a vertikálnu kohéziu (porov. *ibid.*, s. 35).

Preferencia konkrétnych lexém ovplyvňuje nielen štylistiku textu, ale posúva i jeho percepčné vnímanie, ako to dokazuje aj lexikálno-sémantická analýza širšieho kontextu frazémy *horký ako palina*:

SK	SE	Č	A
„ <i>Cudzinkine pery sú medom z plásta tečúcim / a jej hrdlo je hladšie nad olej. / Lež koniec s ňou je horkejší ako palina / a ostrejší ako meč na dve strany brúsený.</i> “ (Prísl 5, 3 – 5)	„ <i>Lebo pery cudzej ženy vydávajú med / a jej podnebie je hladšie ako olej, / nakoniec však je horká ako palina, / ostrá ako dvojsečný meč.</i> “	„ <i>Ze rtů cizí ženy sice kape med, / a její jazyk je hladší než olej, / nakonec je však hořká jako pelyněk, / ostrá jak dvojsečný meč.</i> “	„ <i>For the lips of a loose woman drip honey, / and her speech is smoother than oil; / but in the end she is bitter as wormwood, / sharp as a two-edged sword.</i> “

Zatiaľ čo samotné prirovnanie je vo všetkých prekladoch identické (s nezávažnou odchýlkou v slovenskom katolíckom texte, ktorý využíva namiesto bezpríznačného pozitívu *horký* komparatív *horkejší* s gradačným účinkom), viaceré výrazy determinujúce kontext výpovede vykazujú vyššiu mieru dištinkcie.

Prekladové ekvivalenty *cudzinka – cudzia žena – nemravnica* obsahujú rozdielne sémantické príznaky nielen v súčasnej lexike, ale aj v pôvodnej biblickej hebrejčine. Biblia striktno rozlišuje medzi „cudzincami patriacimi k iným národom“, „prechodnými, neasimilovateľnými cudzincami“ (medzi ktorých patrí aj žena z analyzovaného textu) a „usadenými cudzincami“⁹, pričom najväčšie ohrozenie predstavujú cudzie kultúry viazané na vieru v moc pohanských božstiev. Fyzická nevera, ktorú percipient v danom texte prvoplánovo dešifruje, je tak explicitným aktom eticky závažnejšej nevery voči Bohu. Z tohto hľadiska sa anglický ekvivalent *loose woman (pobehlica)* javí ako nedostatočný na zachytenie celého spektra biblických významov a v tomto prípade je sémanticky podriadený ostatným prekladovým variantom. Ako najadekvátnejší hodnotíme slovenský ekvivalent *cudzinka*, ktorý je v biblickom priestore strešným termínom zachytávajúcim aspekt inonárodnosti, pohanstva aj kultovej zmyselnosti, pričom dominuje práve príznak cudzokrajnosti.¹⁰

Na sému zmyselnosti odkazujú aj lexémy *hrdlo* (SK) a *podnebie* (SE) naproti polysémickej lexéme *jazyk* (SK), ktorá môže v danom kontexte nadobúdať význam „*pohyblivý svalnatý útvar v ústnej dutine; orgán chuti*“ aj „*sústava vyjadrovacích znakových prostriedkov istého spoločenstva, ktorá slúži ako nástroj dorozumievania; reč*“ (KSSJ, s. 142) a vyvolávať tak rozdielne, obsahovo bohatšie konotácie. Anglický ekvivalent *speech* je taktiež polysémický, ale napriek širokému spektru významov¹¹ neobsahuje sému „*telesný orgán*“

(ktorú pokrýva anglická lexéma *tongue*), čím oslabuje bohatstvo východiskového textu a znamená výrazovú stratu.

Legitímna frazéma *ostrý ako dvojsečný meč* zostala v slovenskom katolíckom preklade nevyužitá, namiesto nej prekladatelia uprednostnili jej frekvenčne nerovnocenný pendant *meč na dve strany brúsený*, kým všetky ostatné porovnávané preklady toto formalizované prirovnanie zachovali.

V katolíckom variante prekladu navyše dochádza k sémantickému posunu – ktorý pravdepodobne čiastočne súvisí s poetickejšou štylizáciou textu oproti neutrálnejšiemu štýlu ostatných prekladov –, keď sa finálne východisko nevzťahuje na kontextový subjekt ako v ostatných verziách (*nakoniec však (ona) je horká ako palina; nakoniec je však (ona) horľavá ako pelyněk; in the end she is bitter as wormwood*), ale implicitne na samotného percipienta, t. j. toho, ktorému je výstraha určená (*koniec (tvoj) s ňou je horkejší ako palina*).

Viaceré interlingválne lexikálne posuny nachádzame aj starozákonnom príbehu, ktorého obsah sa neskôr pretransformoval do európskeho frazeologizmu *predať niekoho/niečo za misu šošovice* s významom „ľahkomyseľne sa zriecť, zradiť za hmotný zisk“¹².

SK	SE	Č	A
<p><i>Tu povedal Ezau Jakobovi: „Nože mi daj rýchlo z toho červeného, z toho červeného tu, lebo som celkom vyčerpaný.“ Preto ho nazvali Edom (Červený). Ale Jakub povedal: Predaj mi najprv svoje prvorodenstvo.“ Ezau odvetil: „Hľa, idem zomrieť, načože mi je prvorodenstvo?“... Tak málo si Ezau cenil svoje prvorodenstvo. (Gn 25, 30 – 34)</i></p>	<p><i>... povedal Ězav Jákobovi: Daj sa mi najesť z toho červeného jedla, lebo som unavený. Preto sa volá Edóm. Ale Jákob povedal: Predaj mi najprv prvorodenstvo. Nato povedal Ězav: Beztak už idem umrieť, načo mi je teda prvorodenstvo?... Tak pohrdol Ězav prvorodenstvom.</i></p>	<p><i>Tu přišel Ezau z pole znavený a řekl Jákobovi: „Dej mi zhltnout trochu toho červeného, toho krvavého, jsem znaven k smrti.“ Proto se jmenuje Edóm (to je Červený). Jákob však řekl: „Prodej mi dnes své prvorozenství.“ Ezau na to odvětil: „Stejně mám blízko k smrti, k čemu je mi prvorozenství!“ ...Tak Ezau pohrdl prvorozenstvím.</i></p>	<p><i>And Esau said to Jacob: „Let me eat some of that red pottage, for I am famished!“ (Therefore his name was called Edom). Jacob said: „First sell me your birthright.“ Esau said: „I am about to die, of what use is a birthright to me?“... Thus Esau despised his birthright.</i></p>

Najrelevantnejším segmentom dialógu, na ktorom spočíva jadro príbehu, je objekt vyjadrený vo všetkých verziách (okrem anglickej) nešpecifikovaným substantivizovaným adjektívom *červené* (z hebr. *ádóm*), *krvavé* (z hebr. *dám*), ktorého relevancia je v katolíckej verzii prekladu akcentovaná intenčnou redundanciou (*z toho červeného, z toho červeného tu*).¹³ Evanjelická verzia kompenzuje netransparentnosť objektu substantívom *jedlo*, česká konkretizuje červenú farbu pokrmu bližšie určujúcim atribútom *krvavý*, ktorý asociuje súvislosť s mäsom zabitého zvieraťa, a anglická využíva priamo substantívum *pottage* s archaickým príznakom a významom „*hustá, často krémová polievka z mäsa a zeleniny*“.

Ako vyplýva z teologických exegéz, dominantným príznakom daného objektu je skutočnosť, že išlo o pokrm z krvi, teda v Izraeli nelegitímny prostriedok nasýtenia. Séma krvavosti, ktorá navyše korešponduje s Ezauovým zamestnaním lovca, t. j. toho, kto ničí a zabíja, je tak pre adekvátnu interpretáciu textu zásadná a jej eliminácia v preklade je výrazovou stratou.

Adjektívum *červený*, ktoré nevynecháva ani jeden z prekladov, odkazuje v texte nielen na farbu pokrmu, ale aj na postavu Ezaua, ako o tom svedčí zámerné narušenie textovej koherencie predikáciou „*Preto ho nazvali Edom (Červený)*“. Etymológia mena tak nepochádza výlučne z jeho fyziognómie (narodil sa s ryšavými vlasmi), ale predovšetkým z jeho prízemnej túžby po momentálnom telesnom uspokojení na úkor budúcich duchovných milostí.

Významovú kauzalitu v priamej reči narúša aj použitie adjektíva *unavený*, resp. *vyčerpaný* v bezprostrednej súvislosti s hladom a túžbou po nasýtení, ktoré pre kontextovú nekoncepcnosť chápeme ako priamy prekladový ekvivalent hebrejského výrazu, ktorý bol pravdepodobne polysémický. Keďže Biblia na danom mieste neponúka žiadne exegetické poznámky, pre súčasného percipienta je tak vzhľadom na kontext akceptovateľnejší anglický variant *famished* (*vyhladovaný, veľmi hladný, umierajúci hladom*), nakoľko súvislosť medzi atribútom *celkom vyčerpaný, unavený, znaven k smrti* a neovládateľnou chuťou na jedlo, ktorá je v češtine navyše intenzifikovaná expresívom *zhltnout*, nie je prvoplánovo evidentná.

Negatívny hodnotiaci postoj autora v záverečnej vete zvyrazňuje lexéma *pohrdol/pohrdl/despised*, ktorá bola v katolíckom preklade eliminovaná na úkor neutrálnejšieho výrazu *málo si cenil*.

Môžeme konštatovať, že hoci súčasné preklady upustili od tradičných lingvistických predstáv, podľa ktorých bola dominantným atribútom kvalitného prekladu zhodnosť jazykových foriem, niektoré preklady (najmä Starého zákona) dodnes udržiavajú obraznosť jazyka na úkor jeho percepčnej zrozumiteľnosti. Keďže našim primárnym cieľom bola konfrontácia jednotlivých prekladov s ohľadom na súčasný stav jazyka a mieru ich výrazovej transparentnosti a akceptácie zo strany súčasných percipientov, dominantným ukazovateľom bola v tejto analýze prirodzenosť jazykových foriem, plynulosť vyjadrovania, modifikácia zastaraných foriem, asimilácia lexiky bez narušenia pôvodných významov a pod.

Z tohto hľadiska sa nám ako najkomunikatívnejší javí slovenský katolícky preklad, ktorý sa napriek výhradám ortodoxných biblistov a zástancov formálnej výrazovej ekvivalencie najviac prispôsobuje modernému percipientovi na všetkých jazykových úrovniach. Uľahčeniu percepcie výrazne pomáha aj exegetický poznámkový aparát, ktorý v iných prekladoch (s výnimkou Jeruzalemskej Biblie, s ktorou sme konfrontovali teologickú exegézu) chýba.

Autorizovaný evanjelický preklad je v porovnaní s ostatnými poznačený výraznejšími exotizačnými tendenciami, explicitne demonštrovanými okrem iného napr. neslovenskými tvarmi antropónym Jákob, Timoteos, Tadeus, Pavel a pod. alebo dôsledným zachovávaním výrazu *Hospodin* ako ekvivalentného staroslovienskeho pendantu hebrejského mena Jahve¹⁴.

Percepčne najnáročnejším (aj vzhľadom na rok vydania) je evanjelický preklad Jozefa Roháčka, ktorého archaizovaná lexika a atypické syntaktické väzby často vedú k sťaženej interpretácii a komunikačným šumom.

Miera archaickosti je výrazne vyššia aj v českom a anglickom preklade, i keď je miestami vykompenzovaná uvoľnenosťou jazykovej štruktúry a príklonom k hovorovej lexike.

Napriek evidentným snahám o modernizáciu prekladov vnímame množstvo formálnych a zastaraných výrazov (hlavne v anglickom preklade), ktoré pôsobia príznakovo a môžu v percipientoch vyvolávať nežiaduce presvedčenie o paralelnej zastaranosti obsahu. Nazdávame sa preto, že nadčasovosť a aktuálnosť biblických téz musí byť rovnocenne reflektovaná aj v jazyku tradičných prekladov, nielen modernistických parafráz. Aj pre biblické texty platí, že kvalitný preklad vyžaduje nielen prekladateľov ovládajúcich pôvodné jazyky a súdobý kultúrno-spoločenský kontext, ale rovnako aj prekladateľov s náležitou lingvistickou erudíciou, schopných plnohodnotnej reprodukcie textov v cieľovom jazyku a v odlišnej spoločenskej situácii.

Poznámky

¹ Porov. http://www.teologickyprogram.dobos.sk/bibliologia34_25_2009_2010.pdf

² http://www.teologickyprogram.dobos.sk/bibliologia34_25_2009_2010.pdf

³ Český recipient vnímal spojenie *nesepraná látka* ako výrazne príznakový jav zo staročestiny naproti frekventovanému *neopraná, nová látka*

⁴ Podľa českého synonymického slovníka dostupného na <http://www.synonyma-online.cz/synonymum.php?synonymum>

⁵ V úsilí o harmonizáciu s originálom zachováva hebrejské *amen* v nesprávnej slovakizovanej podobe *ameň* aj Roháčkov evanjelický preklad.

⁶ Rovnaký etymologický základ má aj výraz *viera*.

⁷ Liturgicky je *amen* doxologickou aklamáciou prednášanou na konci modlitieb ako ich potvrdenie; jeho pozícia na začiatku výpovede prináleží Bohu, Kristovi, finálna človeku, ktorý sa s ním svojím súhlasom zjednocuje.

⁸ Podľa niektorých exegéz výraz *prach* naznačuje zníženie kvality človeka, t. j. skutočnosť, že po upadnutí do hriechu prestal byť takým spravodlivým, akým ho stvoril Boh, a stal sa kvalitatívne horším (*prachom*, s ktorým by nemal nič spoločné, keby nezahrešil)

⁹ Podľa *Slovníka biblickej teológie*, 2003, s. 89

¹⁰ Všetky cudzie národy boli vnímané ako nevyvolené, pohanské a asimilácia s nimi bola vylúčená.

¹¹ *Velký anglicko-český slovník N – S*, 1992, s. 713, uvádza 11 rozdielnych významov tejto lexémy.

¹² Podľa *Slovníka slovenského jazyka* v elektronickej podobe dostupného na <http://www.slex.sk/slexbody.asp?key=misa>

¹³ Pokorný chápe redundanciu v Biblii ako nevyhnutný prostriedok na jej bezchybnú interpretáciu, aby si recipient nemusel domýšľať nezachytené významy a ľahšie dešifroval prijímané informácie. „*I v psaném textu je jistá redundance nezbytná, jinak by jeho četba vyžadovala nadměrnou pozornost a svou náročností by se blížila luštění křížovky.*“ (Pokorný, 2005, s. 90)

¹⁴ Rovnaké pomenovanie používa aj čeština, čo vedie k nesprávnemu vnímaniu výrazu ako bohemizmu.

Použitá literatúra

Bible. Písmo sväté Starého a Nového zákona. Ekumenický preklad. Biblická spoločnosť 1990.

Biblia. Písmo sväté Starej a Novej zmluvy. Liptovský Mikuláš: Tranoscius a Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť 1999.

Český národní korpus. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Dostupný na <http://ucnk.ff.cuni.cz/struktura.php>

Český synonymický slovník. Dostupný na <http://www.synonyma-online.cz/synonymum.php?synonymum>

FINDRA, Ján. 2009. *Jazyk v kontextoch a v textoch.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2009, 317 s. ISBN 978-80-8083-924-6.

CHOVAN-REHÁK, Juraj. 1997. *K niektorým otázkam jazykovej stránky Biblie.* In *O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov.* Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 1997, ISBN 80-967722-0-1, s. 183 – 186.

Krátký slovník slovenského jazyka. Hl. red.: J. Kačala. Bratislava: Veda 1987. 592 s. ISBN 80-224-0003-3.

NIDA, Eugene. 1970. *Překladatelská tradice v západním světě.* In *Překlad literárního díla. Sborník současných zahraničních studií.* Ed. J. Čermák – B. Ilek – a. Skoumal. Praha: Odeon 1970, ISBN 01-055-701213, s. 51 – 81.

- NIDA, Eugene. 2010. *Principles of Correspondence*. In *Vybrané kapitoly z translatológie I*. Ed. V. Biloveský – M. Djovčoš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2010, ISBN 978-80-8083-949-9, s. 171 – 199.
- NIDA, E. – TABER, C. R. 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E. J. Brill 1969. Dostupné na http://books.google.co.uk/books?id=odoUAAAAIAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage
- POKORNÝ, Peter. 2006. *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Vyšehrad 2005. 512 s. ISBN 80-7021-779-0.
- POPOVIČ, Anton. 1983. *Originál/Preklad. Interpretáčnã terminológia*. Bratislava: Tatran 1983. 368 s.
- POTÚČEK, Juraj. 1997. *Biblickã konkordancia*. Slovenská biblickã spoločnosť 1997, 717 s. ISBN 80-85486-21-0.
- Slovník biblickej teológie*. Red.: X. Léon-Dufour. Trnava: Dobrá kniha 2003. 1094 s. ISBN 80-7141-414X.
- Slovník slovenského jazyka*. Dostupný na <http://www.slex.sk/slexbody.asp?>
- Svätã Biblia. Preklad J. Rohãčka*. Slovenská biblickã spoločnosť 1992.
- Sväté písmo s komentãrmi a marginãliami Jeruzalemskej Biblie*. Trnava: Dobrá kniha 2012. 2625 s. ISBN 978-80-7141-739-2.
- Sväté písmo Starého a Nového zákona*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 1996. 2623 s. ISBN 80-7162-152-8.
- The Bible*. The British and Foreign Bible Society 1971. 1041 s. ISBN 0-546-00101-5.
- Výklady ke Starému zákonu I*. Praha: Kalich, Evangelické nakladatelství 1991. 600 s. ISBN 80-7017-408-0.

Summary

Although the Bible is the most translated book in the world, there are still many problems with translating its ideas and references of various types. Our research has been carried out on the phrasemes that can be traced back to the Bible. The goal of the paper is to compare translation of these units into Slovak, Czech and English language and find out their lexical motivation since number of biblical stories, proverbs, similes or parables have frequently been transformed into common idioms.